

KALKINMA SÜRECİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Prof. Dr. Halime L. OYGUR (*)

Yabancı sermaye konusu iktisat literatürünün en tartışmalı konuları arasında yer almaktadır. Meseleye az gelişmiş ülkeler açısından bakıldığında, bazı iktisatçılar yabancı sermaye yatırımlarını faydalı ve gerekli bulmaktadırlar. Buna göre, iç kaynakları yetersiz olan ülkeler için yabancı sermaye ile gelen ilave kaynak, kalkınmayı hızlandıracak önemli bir etken olarak nitelendirilmektedir. Buna karşılık, farklı görüşte olan bazı iktisatçılar için yabancı sermaye, geri kalmışlığın önemli bir nedenidir ve günümüzün geri kalmış ülkelerinin çoğu, yüzyıllar süren yabancı sermaye faaliyetleri nedeniyle kalkınmamışlardır. Bu farklı ve çelişen görüşlerin temelinde yatan gerçek, yabancı sermayenin gittiği ülkeye belli faydalar kadar çeşitli sorunları da beraberinde taşımasıdır. Yabancı sermaye yatırımlarının yol açtığı problemler ve sağladığı imkânların nisbi önemi, konu ile ilgili olarak farklı ve çelişkili değerlendirmelere yol açmaktadır.

Yatırımcıları kendi ulusal sınırlarının ötesinde başka ülkelerde girişimlere yönelten temel etken hiç kuşkusuz, kâr beklentisidir. Üstelik bu kâr, yabancı bir ülkede faaliyet göstermekten doğabilecek her türlü risk ve belirsizliği telafi edecek ölçüde büyük olmalıdır. Yabancı sermayeyi çekmeye çalışan bir ülke bu temel gerçeği gözden kaçırmamalıdır. Tarihi bir perspektif içinde bakıldığında, yabancı sermayenin yüksek kârlılığı sağlamak için önceleri doğal kaynaklara yöneldiği görülmektedir. Yeni keşfedilen topraklarda ve kolonilerde, sanayileşmeye başlayan Avrupa'nın hammadde ihtiyacını karşılayacak girişimler büyük kârlar sağlamıştır. Böylece 19. yy'ın başında yabancı sermaye akımları, tarım ve madencilik alanlarında yoğunlaşmıştır. Sömürgeciliğin bu aşamasında yabancılara denetiminde ve plantasyonlarda köle çalıştırarak gerçekleştirilen üretim, Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Bu süreçten elde edilen büyük kârlar ise yine Avrupa'ya akmıştır. 20. yy'ın ikinci yarısında yabancı sermayenin farklı bir alana yöneldiği ve geliştirmekte olan ülkelere iç pazara dönük üretime el attığı dikkat çekmektedir. Bu dönemde birçok az gelişmiş ülke sanayileşme hamlesini ithalat ikameci strateji doğrultusunda yürütmüş ve korumacı bir politika benimsemiştir. Yabancı sermaye bu çerçevede ölçek, tecrübe,

(*) Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

teknolojik üstünlük gibi faktörlerden kaynaklanan tekelci gücünü iç pazara dönük üretimde değerlendirmiş ve büyük kârlar elde etmiştir.

1970'lerden itibaren yabancı sermayeyi özellikle bazı az gelişmiş ülkelere yönelten temel etken, ucuz emek olmuştur. Hızlı nüfus artışının doğal bir sonucu olan ucuz emek ve onun sağladığı maliyet avantajı, bazı yatırımcıları dünya pazarlarına dönük üretim için Uzak Doğu ve Asya ülkelerine çekmiştir. Bu dönemde yabancı sermaye akımları büyük ölçüde çok uluslu şirketler aracılığı ile gerçekleşmiştir. Günümüzde dünya ticaretini ve üretimini denetim altında tutan bu dev şirketler, uluslararası rekabet ortamı içinde pazar paylarını korumak ya da genişletmek amacıyla geniş bir emek potansiyeline sahip bu ülkelerde yatırım yapmayı tercih etmişlerdir.

Görüldüğü gibi zaman içinde önce doğal kaynaklar, sonra geniş bir iç pazarın varlığı ve nihayet ucuz emek, sağladıkları büyük kâr ile yabancı sermayeyi çeken faktörler olmuştur. Ancak günümüzde bu faktörlerin varlığı, yabancı sermayenin gelmesi için yeterli olmamaktadır. Bugün yabancı girişimci yatırım için herşeyden önce politik istikrar aramaktadır. Sık sık iktidar değişikliğine ve politik çalkantılara sahne olan ülkeler yabancı sermaye için cazip bir ortam sayılmamaktadır. Öte yandan yabancı sermaye hızla büyüyen istikrarlı ekonomileri tercih ederken, ülkede uygulanan iktisat politikalarını da nazarı dikkate almaktadır. Bu çerçevede piyasa mekanizması güçlerine dayalı ve nisbeten liberal politikalar uygulayan ülkeler yabancı sermayeyi çekmek açısından daha şanslı olmaktadır.

Bilindiği gibi 1970'lerin ortalarında değişmeye başlayan dünya konjonktürü ile birlikte uluslararası piyasalarda faiz hadleri önemli ölçüde yükselmiş ve dış borçlanmanın maliyeti çok artmıştır. Bu durumda gelişme çabası içinde olan birçok ülke, dış finansman sorunlarını çözmek için yabancı sermayeden medet ummaya başlamış, yabancı girişimciye çeşitli kolaylıklar sağlamış ve yatırımı cazip hale getirecek teşvik tedbirleri uygulamaya başlamıştır. Yabancı sermayeyi çekmek için birbirleriyle rekabet eden ülkeler, teşvikler konusunda adeta bir yarışa girmişlerdir. Bugün gelişmekte olan ülkeler yabancı girişimi çekmek için 40'ın üstünde değişik teşvik tedbiri uygulamaktadır. Dünya Bankasının yaptığı bir araştırma teşviklerin yabancı sermayeyi yönlendirmekte oldukça etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmaya göre, diğer koşullar aynı olmak şartı ile, teşvik tedbirleri, incelenen her üç projeden ikisinin yerinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Başka bir ifade ile, ülkenin uyguladığı teşvik politikası, yabancı yatırımların üçte ikisi için belirleyici rol oynamıştır.

Günümüzde birçok ülkenin bir kurtarıcı gibi beklediği yabancı sermayenin sağlayabileceği önemli yararlar vardır. Bunları şöyle özetlemek mümkündür.

a) Gelişmekte olan ülkeler kalkınma süreci içinde iki temel darboğazla karşılaşılır; gönüllü tasarrufların ve vergilemenin yetersiz oluşu nedeniyle ortaya çıkan tasarruf açığı ve ihracat gelirlerinin sınırlı olmasına bağlı olarak oluşan döviz açığı. İşte yabancı sermaye bu iki önemli darboğazın giderilmesinde yararlı olmakta; bir yandan ülkenin yetersiz iç tasarruf hacmini desteklerken bir yandan da dış finansman imkânı getirmektedir. Yabancı girişimcinin beraberinde kendi ülkesinin ve çeşitli uluslararası kuruluşların mali imkân yardım ve desteğini getirmesi de bu açıdan önemli bir avantajı sayılmaktadır.

b) Yabancı sermayeden beklenen bir başka yarar teknoloji konusundadır. Çoğu ülke ihtiyaç duyup geliştiremediği ileri ve modern teknolojiyi yabancı sermaye aracılığıyla sağlamaya çalışmaktadır. Nitekim günümüzde teknoloji transferinin büyük ölçüde çok uluslu şirketlerce yapılan yatırımlar yoluyla gerçekleştiği bilinmektedir. Ayrıca yabancı sermaye modern ve denenmiş tekniklerle ürettiği mallar ile gelişmekte olan ülkelerin halkına daha çağdaş koşullarda yaşama imkânı vermektedir.

c) Yabancı sermayenin ödemeler bilançosu üzerindeki etkisi bir başka önemli avantaj olarak değerlendirilmektedir. Özellikle dünya pazarlarındaki gücü ve tecrübesi nedeniyle çok uluslu şirketlerin ihracat gelirlerini arttırması beklenmektedir. İç pazara dönük üretimde ise yabancı sermaye, ithalatı ikame edici etkisi ile döviz tasarrufuna imkân vermektedir.

d) Yabancı sermayenin ekonomiye bir canlılık ve dinamizm getirmesi, sürükleyici etkisiyle yeni yatırımları uyarması beklenmektedir. Böylece yabancı sermayenin kalkınma sürecinde bir çeşit öncülük görevini üstlenmesi, ekonomiyi harekete geçirmesi sözkonusu olmaktadır.

e) Yabancı sermaye özellikle dünya pazarlarına dönük üretimde kullandığı emek yoğun teknoloji ile işsizlik sorununa çözüm getirebilmektedir. Aynı şekilde vasıflı ve vasıfsız işgücünün eğitim ve bilgi düzeyine yaptığı katkılar, ülke ekonomisi açısından önemli bir yarar sayılmaktadır.

Yukarıda özetlenen bu olumlu etkilerin her yabancı yatırım projesi için geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Hatta bu etkilerin bazı hallerde hiç gerçekleşmediği yabancı sermayeye yönelik eleştirilerde vurgulanmaktadır (1).

Nitekim yabancı sermayenin kaynak etkisinin yetersiz olduğu ve yatırım için gerekli fonların büyük bir kısmının ülkenin kendi sınırlı imkânları içinden sağlandığı öne sürülmektedir. Bu görüşe göre yabancı girişimci getirdiğinden daha fazla miktarda yerli kaynak kullanmakta ve dolayısıyla yerli yatırımcı aleyhine bir durum yaratmaktadır. Böyle bir ortamda ise yabancı sermayenin

(1) Alpar, Cem, **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, AİTİA Yayın No: 106, s. 70-71.

tekelci gücü artarken, piyasadaki oligopolistik yapı daha da belirgin bir hal almaktadır.

Aynı şekilde yabancı sermaye aracılığıyla transfer edilen teknolojinin nisbeten eskimiş ve demode teknoloji olduğu eleştirisi yapılmaktadır. Bu durumda az gelişmiş ülkenin teknolojik açığı kapanmadığı gibi, daha da büyümektedir. Üstelik yabancı sermaye çoğu kez ülkenin kaynak donanımına ve diğer somut koşullara uygun olmayan teknoloji getirmektedir. Kısacası bazılarında göre yabancı sermaye, az gelişmiş ülkelere yönelik pahalı ve yanlış teknoloji transferinin temel nedeni olmaktadır (2). Bu teknoloji ile üretilen malların toplumun belli bir kesimine hitap etmesi ve genelde tüketimi kamçılar nitelikte olması da bir başka eleştiri kaynağıdır. Gelişmekte olan ülkelerde zaten yaygın olan gösteriş için tüketim olgusu böylece adeta bir tüketim çılgınlığına dönüşmekte ve kalkınmanın finansmanı için gerekli tasarrufların oluşması engellenmiş olmaktadır.

Yabancı sermayenin ödemeler bilançosu üzerindeki etkisi de oldukça tartışmalı bir konudur. Genelde dünya pazarlarına dönük üretim için gelenlerin dışında yabancı kuruluşların ihracata yönelmedikleri gözlenmektedir. İç pazara dönük üretim yapan ya da, önceden kazanılmış pazarlardaki dengeyi bozmak istemeyen çok uluslu şirketler ihracatı sınırlı tutmakta hatta ondan tamamen kaçınmaktadırlar. Ayrıca çoğu kez az gelişmiş ülke iç pazarının sağladığı yüksek kârlılık, yatırımcıyı dış pazarlar aramaktan alakoymaktadır. Ödemeler bilançosu açısından bir başka kayıp da transfer fiyatlaması (anlaşmalı fiyatlar) mekanizması aracılığıyla gerçekleşmektedir. Çok uluslu şirketlerde merkez ile fiyalyal arasındaki alışverişte merkez, yabancı ülkedeki ortağına girdileri dünya fiyatlarının çok üstünde bir fiyattan satmaktadır. Bu yolla, ödemeler bilançosunda belirtilen resmî kâr transferlerinin kat kat üstünde miktarlar, merkeze aktarılmış olmaktadır (3). Transfer fiyatlaması yolu ile yabancı sermaye yurt dışına büyük ölçüde kaynak aktarırken, bunu tepkileri çekmeyecek bir biçimde gerçekleştirmiş olmaktadır.

Yabancı sermayeli kuruluşların çoğunda vasıfsız işçinin fazla beceri istemeyen basit işlerde çalıştırılması ve üst düzey yönetimle ilgili kararların şirket merkezinde alınması ise eğitim ve bilgi etkisini sınırlamaktadır.

Öte yandan büyük bir ekonomik güce sahip olan çok uluslu şirketler, gittikleri ülkelerde siyasi hayat ve ulusal egemenlik üzerinde etkili olmaktadır. Bu şirketlerin faaliyet gösterdikleri ülkelerde iç politikaya karışıkları, siyasi hayata kendi çıkarları

(2) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Erdost C., **Sermayenin Uluslararasılaşması ve Teknoloji Transferi**, Savaş Yayınları, Ankara 1982.

(3) Vaitsos, C.V., **Intercountry Income Distribution and Transnational Enterprise**, Clarendon Press, 1974.

doğrultusunda yön verdikleri, hatta hükümetleri devirdikleri bilinmektedir. Özellikle bazı küçük ülkelerde yabancı sermaye, ulusun ekonomik ve siyasi kaderi üzerinde çok önemli bir rol oynayabilmektedir. Yabancı sermayeyi çekmek için çaba sarfeden az gelişmiş ülkelerin bu gerçeği gözden kaçırmaması gerekmektedir.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız gibi kalkınma süreci içinde yabancı sermaye yatırımlarının çeşitli faydaları ve bazı sakıncaları vardır. Aslında yabancı sermayenin sağlayacağı avantaj, bunların dışında yatırımın niteliğine tarafların pazarlık gücüne ve yatırım izninin şartlarına bağlıdır. Yatırımın ileriye ve geriye bağlantıları güçlü olan sektörlerde yapılması ve yeni yan sanayi dallarının gelişimini teşvik etmesi, uzun vadeli kalkınma çabaları açısından daha yararlı olmaktadır. Bu durumda yabancı sermayenin bir çeşit take-off dönemi başlatması ve kendi kendini besleyen bir büyüme sürecini hazırlaması mümkündür. Buna karşılık yatırımın, etkisi sınırlı kısır bir alana yapılması, yabancı girişimciye yüksek kâr sağlamanın dışında ülke çıkarlarına bir katkıda bulunmayacaktır. Öte yandan yabancı sermayenin teşvik politikalarına bağlı olarak önemli ayrıcalıklarla gelmesi, ev sahibi ülkenin sağlayacağı faydayı azaltacaktır.

Yatırımın yabancı firma ve ev sahibi ülkeye sağlayacağı faydanın dağılımı büyük ölçüde tarafların pazarlık gücüne bağlıdır. Bu pazarlık gücünü belirleyen birkaç etken vardır. Bunlardan birincisi, yatırım yapılacak alanın niteliği ile ilgilidir. Yabancı girişimcinin yatırım yapabileceği üç alan vardır; doğal kaynaklar, iç pazara dönük üretim ve tümüyle ihracata, yani dış pazara dönük üretim. Genellikle bunların ilk ikisinde ev sahibi ülkenin pazarlıktaki gücü biraz daha fazladır; üstelik özellikle doğal kaynaklara yönelik yatırımlarda bunun zaman içinde daha da artması mümkündür (4). Çünkü bu tür faaliyetlerde başlangıçta yapılmış olan büyük çaplı harcamalar bağlayıcı bir nitelik taşımakta ve yabancı yatırımcı bir kısmı alt yapı niteliğindeki bu tesisleri geride bırakıp gitmek yerine faaliyetini evsahibi ülkenin istek ve koşulları doğrultusunda sürdürmeye razı olmaktadır. Buna karşılık dünya pazarlarına dönük üretimde, çoğu kez çok uluslu şirketin pazarlık gücü daha fazladır. Bu tür üretimde, yabancı sermaye az gelişmiş ülkeye ucuz emekten yararlanmak için gitmekte ve buna uygun olarak standart teknoloji ile basit tesislerde üretim yapmaktadır. Zamanla, ücretlerin yükselmesi halinde çok uluslu şirket ülkeyi⁵ kolaylıkla terkederken, yerleşik niteliği olmayan basit üretim tesislerini daha düşük ücret ödeyeceği başka bir ülkeye kaydirmektedir (5). Bu durumda yabancı sermayenin kaçışını engellemek için ev sahibi ülkenin vermiş olduğu teşvik ve tavizleri zaman içinde arttırması gerekmektedir. "Köksüz" "sığ" bir

(4) Frank, Isaiah "Foreign Enterprise World Wide" Economic Impact 1981/1, s. 16.

(5) Geçtiğimiz yıllarda bazı çokulusluların Taiwan, HongKong gibi ülkelere Singapur, Malezya gibi ülkelere kayması buna örnek teşkil etmektedir.

sanayileşme olarak bilinen bu durumun, ev sahibi ülkeye uzun vadeli bir yarar sağlamıyacağı açıktır. Ayrıca ucuz emeğin varlığına dayalı bu modelin ancak baskıcı bir politik ortamda ve sendikal hakların askıya alınmasıyla birlikte yürüyeceği de unutulmamalıdır.

Öte yandan iç pazara dönük olarak ileri teknoloji ile üretim yapan yabancı kuruluşlar, özelliği olmayan standart teknoloji uygulayanlara oranla daha büyük ve kalıcı bir pazarlık gücüne sahiptirler. Ev sahibi ülkenin, yabancı firmaların merkezden sağladığı teknoloji akışına bağımlı oluşu, pazarlıkta dengelyi yabancı kuruluş lehine çevirmektedir. Ayrıca bu tür ileri teknolojiyi üreten ve piyasaya arz eden kuruluşların sayısının sınırlı oluşu, onlara bir tekelci güç vermektedir. Nisbeten basit standart teknoloji ise, her yerden kolayca temin edilebileceği için sahibine pazarlıkta bir avantaj sağlamamaktadır.

Pazarlık gücünü belirleyen bir başka etken de tarafların bilgi düzeyi ve eğitim seviyesidir. Bu açıdan yetersiz olan az gelişmiş ülke yöneticilerinin, bilgili ve tecrübeli yabancı firma temsilcileri ile pazarlıkta fazla etkili olmaları mümkün değildir. Pazarlık, bilgi yetenek ve tecrübe isteyen zorlu bir süreçtir. Bu süreçte başarılı olmak için teknolojideki gelişmeyi yakından izlemiş olmak, gerekli teknolojinin nereden ve hangi koşullarda temin edilebileceğini bilmek gerekmektedir. Halbuki çoğu kez az gelişmiş ülke hesabına pazarlık yapan kişiler bu özellikleri taşımadıkları gibi, görüşmeleri sürdürecekt kadar yabancı dil dahi bilmemektedirler. Buna çok ulusu şirket tarafından sağlanan bazı menfaatler de ilave edilince, pazarlık çoğu kez ev sahibi ülke aleyhine sonuçlanmaktadır.

Çalışmada ana hatlarıyla özetlemeye çalıştığımız gibi, yabancı sermayenin kalkınma üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri öteden beri tartışılmaktadır. Bu tartışmalar yapılırken çoğu kez bir nokta gözden kaçmaktadır. Aslında yabancı sermaye akımlarının sadece küçük bir kısmı az gelişmiş ülkelere yöneliktir. Dünyadaki toplam yabancı sermaye hareketinin dörtte üçü gelişmiş ülkeler arasında cereyan etmektedir. Üstelik gelişmekte olan ülkelerde yapılan yabancı yatırımlar 1970'lerden itibaren nisbi olarak azalmaya başlamıştır. Aynı şekilde sözkonusu ülkelerin yararlandığı dış kaynaklar içinde yabancı sermayenin payı da fazla büyük değildir. Örneğin 1984 yılında yabancı sermayenin az gelişmiş ülke dış finansman kaynakları içindeki payı sadece % 12 olmuştur (6). Aynı yıl bu ülkelerin aldığı dış borç ise, kaynak ihtiyacının % 60'ını karşılamıştır. Gelişmekte olan ülkelere yönelik yatırımların çok büyük bir kısmı az sayıda ülkede toplanmıştır. Petrol üreticisi olmayan az gelişmiş ülkelerde yapılan yabancı yatırımların yarısı Brezilya, Meksika, Singapur, Malezya ve Güney Afrika'dadır. Bunun dışındaki ülkelerde ise yabancı

(6) Goldsbrough, David "Foreign Direct Investment in Developing Countries" Finance and Development, Mart 1985, Cilt 22/No: 1, s. 33

sermaye yatırımları miktar olarak fazla büyük değildir. Ancak 1980'li yıllarda borçlanmanın bedelinin artması ve dolayısıyla birçok ülkenin borcunu ödeyemez hale düşmesi, kalkınma çabası içinde olan ülkeler için yabancı sermayenin önemini arttırmıştır. Aynı dönemde sosyalist ülkelerin yabancı sermaye ile ilgili tutumunun büyük ölçüde değişmesi de konuyu gündemde tutmaktadır.

Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının kalkınma süreci içindeki yeri öteden beri çok farklı görüşlerin ortaya atıldığı hassas bir konu olmuştur. İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda siyasi bağımsızlığını yeni kazanan birçok ülkenin ekonomik kalkınma çabasına girmesiyle konu ile ilgili görüş ayrılıkları giderek artmıştır. Bu dönemde gelişmiş ülke iktisatçıları ve yöneticileri arasında hakim olan görüş, sermaye yetersizliğinin kalkınmayı engelleyen en önemli faktör olduğu şeklinde idi. Gelişmiş ülkelerden ve uluslararası kuruluşlardan sağlanacak yardımın, bu eksikliği gidermede önemli bir rol oynayacağı düşünülüyordu. Devletten devlete verilecek bu yardımların alt yapı, ulaşım, haberleşme ve enerji alanlarında önemli bir gelişme sağlaması bekleniyordu. Temel alt yapının bu şekilde kurulmasıyla, gelişmiş ülkelerde hızla büyüyen kaynakların dolaysız yabancı sermaye yatırımları şeklinde az gelişmiş ülkelere akması sağlanacaktı. Böylece bu ülkeler ihtiyaç duydukları, ancak sahip olmadıkları her türlü imkâna -sermaye, girişim, yönetim becerisi, teknoloji ve pazarlama- kavuşmuş olacaktı. O yıllarda yabancı sermaye konusunda çok farklı bir görüş ise Birleşmiş Milletler Latin Amerika Ekonomik Komisyonu çerçevesinde çalışmalar yapan iktisatçılar tarafından geliştirilmiştir. Buna göre yabancı sermayenin az gelişmiş ülkelerdeki faaliyeti, temelde bir sömürü ilişkisine dayanmaktadır ve buna bağlı olarak ülkenin gelişmesine hiçbir katkıda bulunmamaktadır. Aksine, yabancı sermaye bu ülkelerin az gelişmişliğini pekiştiren onu sürekli kılan özellikler taşımaktadır. Yabancı sermaye ile ilişkiler sonucu, bu ülkelerin daha da fakirleşmesi buna karşılık gelişmiş ülkelerin gücünün artması kaçınılmaz olmaktadır.

Bu iki zıt görüş, halen belli çevrelerde geçerliliğini sürdürmektedir. Ancak günümüzde konuya daha objektif ve akılcı bir biçimde yaklaşmak gerekmektedir. Yabancı sermayenin yol açabileceği sorunları ve sakıncaları tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmasa bile amaç, bunları belli ölçüde azaltarak asgari seviyeye indirmek olmalıdır. Önemli olan meseleye bilinçli ve önyargısız bir biçimde yaklaşmaktır. Bu çerçeve içinde yabancı sermaye ile ilgili olarak genellemeler yapmak yerine, her yatırım projesini ayrı ayrı incelemek, fayda ve maliyetlerini tartarak karar vermek iktisat politikasının temel yaklaşımı olmalıdır. Böyle bir strateji ile yabancı sermayeden, ülke çıkarları için maksimum seviyede yararlanmak mümkün olacaktır. Son yıllarda başta Çin

Halk Cumhuriyeti olmak üzere sosyalist ülkelerin kapılarını yabancı sermayeye açması da, bu konuda dikkate alınması gereken bir husustur.

KAYNAKLAR

1. Alpar, Cem. Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma AİTİA Yayın No: 106, Ankara 1977.
2. Erdost, C. Sermayenin Uluslararasılaşması ve Teknoloji Transferi. Savaş Yayınları, Ankara 1982.
3. Vaitos, C.V. Intercountry Income Distribution and Transnational Enterprise. Clarendon Press, 1974.
4. Frank, Isaiah. "Foreign Enterprise Worldwide" Economic Impact, 1981/1.
5. Goldsbrough, D. "Foreign Direct Investment in Developing Countries" Finance and Development, Mart 1985, Cilt 22, No. 1.